

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ és BÖHM KÁROLY.

III. ÉVFOLYAM.

6. FÜZET.

1884. NOVEMBER.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká téssen titeket.

János VIII. 32.

TARTALOM:

1. A társadalom fogalma. — *Dr. Kiss Mihálytól.*
2. A szépnek szellemi érzése mint agyfunctió. —
Schmitt Jenőtől.
3. Dr. Petőcz Mihály bölcséleti rendszere. 2. közl.
— *Dr. Buday Józseftől.*
4. Értesítő. Válasz Böhm Károly bírálatára. —
Dr. Nemes Imrétől. — Levél a szerkesztőhöz *Schmitt
Jenőtől.* — Adatok a »Magyar Philos. Szemle« történelméhez. —
Böhm Károlytól.
5. Újabb philosophiai művek.
6. Hírek. Dr. Horváth Cyrill †. — Nyilatkozat Baráth Ferencz
részéről.
7. A »Magyar Philos. Szemle« 3 évi költségvetése.
8. A »Magyar Philos. Szemle« 3-dik évfolyamának tartalomjegyzéke.

BUDAPEST.

A SZERKESZTŐK TULAJDONA.

1884.

 Lapunk mostani füzetéhez »Előfizetési
felhívás« van csatolva.

Megjelent és **KÓKAI LAJOS** könyvkereskedésében (IV. Károly-utca 1.) kapható:

AZ EMBER ÉS VILÁGA.

PHILOSOPHIAI KUTATÁSOK.

Irta:

BÖHM KÁROLY,

ev. főgymn. tanár.

ELSŐ RÉSZ:

DIALEKTIKA VAGY ALAPPHILOSOPHIA.

Ára: 3 frt.

E napokban hagyta el a sajtót:

LOGIKA

AZAZ

GONDOLKODÁSTAN.

KÖZÉPISKOLÁK HASZNÁLATÁRA

irta:

Dr NEMES IMRE.

Ára 1 frt.

Budapest 1884 Nyomatott Kunosy Vilmosnál.

A Magyar Tud. Akadémia által pályadíjjal
kitüntetett mű.

Dr SZALAY JÓZSEF

A

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

Történelmi mű arcz- és csataképekkel, levelek hasonmásaiival és térképekkel.

Egy ezredév óta lakjuk a földet, melyet hazánknak nevezünk. En nagy idő leforgása alatt tömérdek csapás érte nemzetünket, sokszor megfogyatkozunk számban és erőben, sokszor állottunk a sír szélén, de a magyarok istene, őseink karja és bölcsesége mindannyiszor megmentett bennünket a végső bukástól.

Ezer éves történetünknek minden lapja, minden betűje, egy-egy példa, egy-egy tanúság ránk nézve. Megállottuk a sarat a csaták véráztatta téerein, nem csüggedtünk el a leveretés nehéz napjaiban, s a mitől erőssak, jogtalanság megfosztotta nemzetünket: mindenkor visszaszereste az éss, az okosság, a súlyos állapotokkal megalkudni tudó bölcsesség.

Azt hisszük tehát, hogy minden értelmes magyar embernek első kötelessége megismerkedni hazája történetével. Mert ha az édes anyatejjel magunkba szívjuk is mindnyájan a hazaszeretetet, de ez a szeretet csak akkor izmosul forró, tántoríthatatlan ragaszkodássá, ha nemzetünk történetéből látjuk a felénk intő példákat: ha megismerjük a nagy Hunyadiakat, a Zrínyiek lelket emelő önfeláldozását, a Bethlenek ügyes politikáját, a Rákócziak magasstos honszerelmét.

Nemzetünk viszontagságos múltját sok becses mű tárgyalja, tudósaink napról-napra több, eddig homályban volt lapjára deritenek buzgó kutatásaik alapján új fényt, de nincs oly mű Irodalmunkban, mely mind-ezen kutatások felhasználásával, de mégis önálló itélettel, egyszerű, villágos nyelven, népies előadásban beszélne el történetünket.

A teljes mű 3 nagy 8-ad teretű kötetből áll és díszes táblákba kötve 17 forintért kapható; de azért 30 kros füzetekben is folyton rendelkezésre áll.

A TÁRSADALOM FOGALMA.

A társadalom az emberiség természeti szervezete a közös életcélok valószínűsítésére.

Valamint az egyes emberben, az egyénben élő céltudat, képezi magasabb természetének lényegét: azt, mit »lélek« és »ész« nevezetekbe foglalva ismerünk, — szintúgy a társadalom lényegét az emberi közös életcélok képezik.

A közös életcélok természetes fokozata, kezdve a nem-fenntartástól fel egészen a legmagasabb szellemi érdekekig: alkotja meg a társadalmi szervezet formáit, kezdve a családtól fel egészen az emberiség legmagasabb eszményi szervezetéig.

Miután a közös életcélok tudata nem valami állandó, illetőleg megállapodott tényező, hanem folytonos fejlődésben s ebből folyó haladásban mozgó: a társadalmi szervezet alakjai sem valami megállapodott formák, hanem azok folytonos fejlődésben s ebből folyó haladásban vannak.

A társadalmi szervezet keletkezése, fejlődésének és haladásának törvényeit tehát az életcélok tudatának keletkezése, fejlődése és haladása megismeréséből meríthetjük.

I.

A mai nap már meghaladott álláspontnak tekinthető, u. n. »észjog« ideologikus fikcióinak ködös világába sülyednénk vissza ma, az exakt tudományok óriási vívmányainak napjaiban: ha nem vennők folytonos tekintetbe úgy az egyéni mint társadalmi céltudat feltételét — de nem alapját! — képező természeti világot.

S itt nem mellőzhetjük kiemelni a feltétel és alap kardinális fogalmainak fontosságát.

Ezen fogalmak körül — a hiányzó vagy hiányos módszer-

tani képzettség folytán — mind máig uralkodó zavar, azok folytonos felcserélése: képezi szülőbanyját a legtöbb tévedésnek.

Mi ezen fogalomzavar alapját a német philosophiában találjuk: a »sein« kifejezés félreértése, illetve az »an sich« és »für sich sein« megkülönböztetések összezavarásában.

Nem sokkal szerencsésebbek vagyunk mi magyarok a »lét« fogalmával, melyet oly könnyű a »létezés«, egészen más fogalmat magában záró kifejezésével összezavarni.

A dolog pedig igen egyszerű: »a létezés« nyilvánulása a »lét«-nek, vagyis a létezés alapja a lét, ezen nyilvánulás bizonyos tényezőtől függ, mely tényezőt feltételnek nevezünk.

Az egyén valamint a társadalom létének alapja a céltudat, de azok létezése, vagyis az egyéni és társadalmi élet nyilvánulása, bizonyos tényezőktől függ, mely tényezők az egyéni valamint társadalmi céltudat nyilvánulásának feltételét képezik. Ezen tényezők összesége a természeti világ, a physikai lét.

Azt hisszük, nem lesz komoly gondolkodó, ki kétségbe vonhatná a metaphysika fölényét a physika felett, de szintűgy kétségbevonhatlan, miszerint a physikai lét alapos ismerete, megfigyelése nélkül soha sem juthattunk volna a metaphysikai lét megismeréséhez.

Nem akarjuk ugyan a francia jog- és állambölcseleők, a német metaphysikusokat elitélő véleményének időleges jogosultságát kétségbe vonni, sőt magunk is szívesen csatlakozunk Kant és Hegel iskolájának elleneihez, de nem ismerhetjük el azt tudományos érvelésnek, általában és örök időkre pálcát törni a metaphysika felett a társadalomtudomány terén!

A most lefolyt két évtized a metaphysikai abstrakciók elleni nagy reakció kora.

Mi meghajolunk ezen reakció jogosultsága előtt, de nem fogadhatjuk el azon negatív természetű eredményt, melyet az abstrakt idealismus ellenkező véglete: az abstrakt materialismus vagyis az u. n. sociologia nekünk nyujt.

Comte Ágost és Herbert Spencer s iskolájának érdemeit nem vonjuk kétségbe, de nem ismerhetjük el annak jogosultságát: a társadalmi szervezet keletkezését, fejlődését és haladását a pusztá physikai lét körébe vonni.

Nem ismerhetjük el azon módszertani eljárás helyességét: a psychikumot, illetve az ethicumot mint a physicum, illetve a physiologicum eredményét magyarázni!

Nem ismerhetjük el a physikusok vagy physiologusok jogát: gúnynyal nézni »le« a metaphysikusokra vagy psychologusokra és ethikusokra — addig, míg ők a physicum alphája, »az erő« fogalma iránt sincsenek tisztában!

Lét és létezés — alap és feltétel nem mindegy, azok oly kardinális alapfogalmak, melyek nélkül nincsen módszer, — s hol nincs módszer, ott nincs tudomány sem!

Folyton szemmel tartandók tehát azon természeti tényezők, a melyek feltételét képezik úgy az egyéni mint a társadalmi céltudat fejlődésének és haladásának.

S itt megbecsülhetlen szolgálatokat tett a társadalomtudománynak a múlt évtizedek materialisztikus reakciója, mely végleteiben szinte terméketlen ideológiába esett ugyan, de mindazonáltal érvényt szerzett a társadalomtudomány terén a természeti tényezőknek.

Igen az egyéni céltudat: az értelmiség kifejlődése bizonyos természeti tényezőktől függ, még inkább azonban annak haladása. De ezen tényezők nem alapját képezik az értelmiségnek, hanem csak feltételét.

Az értelmiség alapja a feltétlen lét, a tiszta lét, mint a metaphysikai lét legmagasabb fogalma.

Ezen feltétlen lét öntudatra ébredése egy érzéki lényben, a mely a tiszta lét és a természeti létezés: a valóság (Wirklichkeiten) között kapcsolatot létesít: az ember.

Az ember keletkezése, a feltétlen lét alkotó erejének örök titka: a teremtés, vagyis a feltételesnek megalkotása a feltétlen által.

A modern természettudomány óriási terét az ismeretlennek tárta ugyan fel napjainkban, de azon kapcsolatot, mely a feltétlen tiszta létet: a szellemet — a feltételes létezőhöz: az anyaghoz fűzi, — nem találhatta meg, s bizonyára soha se fogja megtalálhatni, mert az módszertani képtelenség lenne. A feltételes létezés: az anyag első keletkezését is örök fátyol borítja, de igen annak fejlődése s ezen fejlődés törvényei ma

már nyitott könyvet képeznek, melynek első lapjait Darwin nagy szelleme nyitotta meg a tudománynak.

S az anyagi világ ezen fejlődési törvényei nem kis világot vetnek az értelmiség, a szellem fejlődésére is.

Mutatják ezen fejlődési törvények és magyarázzák: nem azt, hogy keletkezik az értelmiség, sem azt, miben leli alapját, hanem mutatják azt, mikép képezik a természeti tényezők feltételét az értelmiség kifejlődésének. Vagyis azt, hogy igen az értelmiség, a céltudat kifejlődése függővé van téve a természeti tényezőktől, s azok kedvező vagy kedvezőtlen volta határozza meg az értelmiség kifejlődésének menetét, illetőleg határozza meg az értelmiség haladását vagy esetleg elsüllyedését.

De hogy a természeti viszonyok ezen hatása nem feltétlen, nem általános, hanem csak hely és időhöz kötött, s nem az értelmiség létesülését általában, hanem csak annak kisebb-nagyobb mérvű kifejlődését magyarázó, tehát teljesen a feltétel fogalmával megegyező szerepet visz, mutatják úgy a mult, mint a jelenkor élő példái.

Azon természeti tényezők, melyek egykor a hellen szellem kifejlődésére folytak be: ma egy nyomorult csöcseléket nevelnek, míg az egykor »barbarok« által lakott területek ma a civilizatio főhelyei.

De ma is szemlélhetjük még, a különböző természeti viszonyok közvetlen és kizárólagos behatása alatt, az értelmiség különböző fejlődését Ázsia óriási területein vagy Ausztrália és Afrika vadonjaiban.

Ma is megtalálhatjuk még a természet emberét — kiről Rousseau álmódzott — a kihez nem hatolt még a tekintély és traditio, hogy közölje vele az isteni szikrát, mely minden haladásnak magva, a feltétlen Lét nyilvánulását.

És ezen tény maga megdönti azok okoskodását, kik az értelmiséget a természeti fejlődés gyümölcsének szeretnék demonstrálni, csak az ért, hogy elvethessék a tekintélyt, elvethessék a traditiót.

Ha a természeti tényezők évezredes behatásának tulajdonítják azon teremtő és nevelő erőt: hát miért nem hatott azon természeti erő Ausztrália vagy Afrika, évezredek óta a természet

ölen élő lakosaira? Miért találjuk azokat ma is még azon természeti vadságban, melyben mi is lennénk, ha nem nevelt volna bennünket a tekintély és traditio?! Ha a természetnek vindikálják azon teremtő erőt évezredek előtt, a történelemelőtti időkben, miért nem bír azzal a természet ma?

Ha a természeti lét képezi alapját az értelmiség, a céltudat fejlődésének és haladásának: logikai követelmény az, hogy kedvező természeti viszonyoknak a céltudat fejlődését, kedvezőtlen természeti viszonyoknak pedig a céltudat stagnációját és süllyedését kellene szükségképen előidézniök!

És ezen logikai követelményt százszorosán cáfolja a valóság! Épen az ellenkezőt tapasztaljuk a természeti viszonyok kedvezősége, a tropikus éghajlat a céltudat elsüllyedését vonja leggyorsabban maga után; vagyis a természet kedvezése a tekintély és traditio vezérlő szerepét paralysálja, annyira — hogy annak még emlékezete is kivész az emberekből — s előttünk áll a tiszta természet embere: a v a d e m b e r !

Míg ellenben a természeti tényezők kedvezőtlen volta annál inkább megerősíti a tekintély és traditio vezérlő szerepét, — azokhoz való regaszkodásra kényszeríti az embert. Innét azon tünemény, hogy a civilisatióra legkedvezőbb természeti viszonyok nem a tropikus, hanem a mérsékelt s hideg égálg alatt vannak meg, s csak a hideg égálg utolsó véglete, az örök jég területe az, hol már a természet jégkeze ismét elfojtja a tekintély és traditio szavát s megmarad a tiszta természet embere: az esz-kimó!

Ki ne ismerné Caspar Hauser esetét, kit gyermekkorától kezdve elszigetelve tartván minden tekintély és traditio befolyásától, minden természeti tényező (ép, egészséges testalkat) dacára is, feltaláltatása idején az emberi értelem mi jelét sem mutatta, sőt még állani és egyenesen járni sem tudott!

Igy eljutottunk a tekintély és traditio alapfogalmához, a melyek nélkül még az egyéni céltudat keletkezését — sőt még fejlődését és haladását se fejthetjük meg.

Minden mythológiának megvan a Prometheusa, ki az isteni szikrát az égből hozta le a földre, minden kulturéletnek megvan a traditioja, mint a fejlődés és haladás főte-nyezője.

Annál kevésbbé fejthető meg a társadalmi céltudat, vagyis a közös életcélok tudatának keletkezése és fejlődése a tekintély és traditio tényezői nélkül; azonban másrészt szintugy nem mellőzhető a természeti tényezők nagy befolyása a társadalmi céltudat fejlődésére és haladására.

A társadalmi céltudat keletkezésének kulcsát az emberi természet nyújtja.

A társadalmi céltudat keletkezése szint' oly titka a feltétlen lét alkotó erejének, mint azt az egyéni céltudatot illetőleg fentebb tárgyaltuk. De nagyobb és határozottabb már itt a természeti tényezők befolyása a társadalmi céltudat, vagyis a társadalmi életcélok tudatának kifejlődésére, közvetlenebb azoknak, mint a fejlődés feltételeinek hatása.

Az emberi természet nyilvánulásának, létezésének feltételeit bizonyos természeti tényezők nyújtják, a melyekből annak további fejlődése van függővé téve; ugy hogy a társadalmi céltudat, a társadalmi életcélok kifejlődésének megértésére mellőzhetlen az emberi természet közelebbi taglalása.

Az ember létezésének feltételét első sorban a nemfentartás képezi, vagyis az embernek mint genusnak fentartása.

Mi az emberi létezés alapja? vagyis hogy keletkezett az ember mint genus: erre a természeti tényezők teremtő erejére való hivatkozással csak azok igyekeznek feleletet adni, kiknek előre kitűzött céljuk elvetni a tekintélyt és traditiót.

Darwin nagy nevének tekintélyét használva napjainkban, igyekeztek ugyan egyesek Darwin nagy eszméiből, az általa felállított fejlődési elméletből fegyvereket kovácsolni a tekintély és traditio elve ellen, a mennyiben az ember keletkezését kizárólag természeti fejlődésnek tulajdonítva, az embert fejlődött majomnak mondták. De élő cáfolat ellenük a ma is ép ugy, mint évezredek előtt, ugyanazon törvények szerint élő és működő természet. Ha a természet évezredek előtt bírt volna oly teremtő erővel, majomból embert fejleszteni: birnia kellene ezen erővel ma is. Az embernek mint genusnak keletkezése, tekintély és traditio által tanított teremtés nélkül, magyarázást nem találhat.

Tehát maradjunk meg csak a már létező emberi genusnál. Ezt fen kell tartani s tovább fejleszteni.

Ezen tovafejlesztés természeti ténye két különmemű ember kölsönös működése: nemzés által történik, vagyis a nemfen-

tartás közös célja valóításának feltételét képező nemzés természeti funkciójának foganatosítására egyesül két ember, mi által megalkotja egyúttal a társadalmi szervezet első celláját, a családot, mint azon társadalmi mikrokosmost, mely az organismus természetének megfelelőleg az összes jövő fejlődéscsíráit magában foglalja.

II.

Az emberi természetből folyó közös életcélok elseje: a nemfentartás megalkotja az, — ezen életcél valóítására szolgáló társadalmi szervezetet: a családot!

A család természetes fogalma, de nem a zoologiai »család« — magában véve is kiáltó cáfolat azon felfogás ellenében, mintha a társadalom alapját a physikai világ, a physiologiai lét képeznék; egy tekintet azon ethikai mikrokosmosra, melyet családnak nevezünk, meggyőz minket arról, hogy az nem zoologiai vagy physiologiai tényező, hanem az emberi természet fentartásának és tovafejlesztésének social-ethikai szervezete.

Az emberi természet fentartása — ezen értelmé »a nemfentartás« physiologiai tényezőjének — már feltárja előttünk azon viszonyt, melyet fentebb az alap és feltételt illetőleg kifejtettünk. Feltárul előttünk, hogy a physiologiai létezés feltételét képezi a lét nyilvánulásának, mely mindazonáltal a létezés alapja — így a physiologiai nemfentartás feltételét képezi az emberi természet nyilvánulásának, mely azonban a nemfentartásnak alapja. Az emberi természet egészének fentartása képezi az életcél és nem azon physiologiai functio, melyet »nemfentartásnak« ismer a zoologia!

S a mint ezen szempontra emelkedtünk, feltárul előttünk a családi szervezet social-ethikai világa. Feltárul előttünk, hogy a család nem egy physiologiai cella, hanem a tekintély és traditio első bölcsője.

Mire irányul azon tekintély és traditio a családon belül?

A tekintély és traditio a család körében: az emberi természet fentartására, az abból folyó életcélok valóítására irányul. Az emberi természet kettős jellegének megfelelőleg két irányban mozog a családi szervezet élete is: t. i. a család társadalmi célja, az emberi nem fentartásának feltételét képező termé-

szeti tényezők egyrészt — s az emberi illetőleg társadalmi (családi) céltudat ápolása másrészt.

Az emberi nem fentartásának természeti feltételei: az emberi nem (genus) physiological fentartása és fejlesztése (propagatio) egyrészt s a természeti dolgoknak az emberi életcélok szolgálatára való alávetése másrészt — vagyis — nemi élet és gazdaszat.

Tehát első sorban a nemi élet viszonyai fejlődnek ki, u. m.: szülők és gyermekek, tovább a testvérek s a többi vérségi viszonyok — melyek első csiráit képezik a nagy emberi társadalomban a széles nemzeti viszonyoknak.

Egyidejűleg fejlődnek ki a gazdaszati viszonyok, a mennyiben a természeti világ tárgyai occupatio által alávetettek, mi a tulajdon első csirája, másodsor pedig ezen tárgyak emberi életcélok szolgálatára alkalmatossá tételnek s ez által a munka és ipar fogalmai nyernek életet, s a társadalmi fejlődés menetében mint a hivatási szervezet első csirái szerepelnek.

A társadalom keletkezése és fejlődésére fentebb mint nélkülözhetlen kifejtett tekintély és traditio képviselője a családban: a családfő, kiben az első társadalmi szervezet összes közhatalma központosul.

A családfő mint a pa nemzetiségének feje, a családnak mint területhez fűzött helyi köteléknek, »község«-nek főnöke, a családtagok között a gazdaszati foglalkozások kiosztója és szervezője, ő létesíti, vezeti az első »munkafelosztást« és »munkaegyesítést«, tehát az első gazdaszati szervezet vezetője, — az occupatio és munka által az emberi, illetve családi életcélok szolgálatának alávetett természeti dolgok felett rendelkező: az első birtokos és tulajdonos! A család tagjai által elismert első tekintély, első közhatalom és hatóság! még pedig két irányban: az emberi életcélok két nagy, természetfeletti és természeti körében. A családfő az első pap, mint az ember természetfeletti életcéljának tanítója, mint a megnyert »kinyilatkoztatás« hirdetője, — másrészt a család tagjai közt felmerült egyenetlenség és per békéltetője, illetőleg auktoritativ eldöntője: tehát az első bíró is egyuttal!

Innét azon történeti tény, melyet Summer Maine H. irodalmunkba Pulszky Ágost által átültetett műve: »A jog őskora« oly szépen rajzol: hogy a jog első forrásai azonosak az első vallási

eszmék forrásaival, azok szintén mint természetfeletti »kinyilatkoztatások« tartattak fen a traditio által.

De végre a családfő az első közhatalmi szervezetnek feje: az első államfő is, benne központosulván minden közhatóság.

Egy szóval a család: a társadalmi mikrokosmos.

III.

Ezen társadalmi mikrokosmos fejlődése és haladása van a természeti tényezőktől mint feltételtől függővé téve.

A természeti tényezők azok, melyek határozólag folynak be arra, hogy a családból tágasabb társadalmi kötelék fejlődjék.

A szerint a mint a természeti viszonyok az animalis élet-szükségletek nyerésének ezen vagy azon módját követelik meg: alakulnak a társadalmi szervezet további fejlődési formái.

A meddig és a hol a természeti viszonyok megengedik, illetőleg elégséges tápanyagot nyújtanak pusztá occupatorius élelemszerzés, »occupatorius gazdaszat«: vadászat és halászat által: ott a társadalmi szervezet nem halad tovább a vadász- és halásznépek primitív, »definit« vagyis állandó szervezetig nem fejlődő (formáján) fokozatán.

Vagyis az első társadalmi formatio: a vadász- és halásztörzsek ideiglenes »indefinit«, hely és idő szerint változó, inkább esoport, mint »társadalom« természetével bíró, a legerősebb, a legügyesebb vadász vagy halász főnöksége alatti társadalmi s a vadászat és halászat »occupatorius gazdaszati formája.«

A hol nem emeltetett ki a tekintély vezérlő hatalmi befolyása által az emberek a természeti tényezők inkább kulturölő mint kulturalapító karjaiból: ott a tekintélynek és traditionak csak durva foszlányait találjuk meg a fetisizmusban s a pusztán kiválóbb physikai alapján szerzett »főnökség« laza és csak időleges kötelékében.

Hogy a tekintély vezérlő befolyása nélkül ez így van, bizonyítják mai nap is a tények, a napjainkban is ugyanazon kultur-fokon talált afrikai és ausztráliai vadász- és halásztörzsek!

De ezeknél is megtaláljuk a prometheusi szikrát! Megtaláljuk a tekintély és traditio halvány emlékeit, — a tekintélyt és traditiot, bár csak torzképletükben! Azon tájakon a természeti

tényezők tulhatalma elfojtotta teljesen a tekintély és traditio szavát, úgy hogy csak foszlányaikat találhatjuk meg. A társadalmi céltudat nemcsak hogy nem fejlődött ki a családi céltudatból, hanem a családi céltudat (nő- vagy férjközösség, az öregek vagy fölös számú gyermekek elpusztítása!) sőt az emberi céltudatnak is csak torzképe maradt meg. Vagyis a természeti tényezők tulhatalma nemcsak hogy a társadalmi, de még az egyéni céltudat kifejlődését is képes megakadályozni, elfojtani! Ismét azon jelenség, hogy a természeti vadnépeknél, az utazók és felfedezők: Afrika, Amerika s még inkább Ausztrália vadonjaiban, alig találják meg néhány törzsnél az emberi céltudat, az értelmiség szikráját.

Es ezt nem a legkedvezőtlenebb, hanem relative kedvező, sőt legkedvezőbb — tropikus — természeti — viszonyok közt élő törzseknél találták és találják! Mely tapasztalat megdönti azon okoskodást, mely a természeti tényezőknek tulajdonít — Darwin elméletének, illetve inkább nevének felhasználása mellett — kizárólag és általában kulturnevelő, kultur alapító hatást!

Ezen tévedés mivoltát fent, az alap és feltétel alapfogalmainak megkülönböztetése fonalán kifejtettük volt, azért itt ismételnünk felesleges.

IV.

Midőn a társadalom physikai létének fentartására szükséges tápanyag beszerzésére már nem elég a vadászat és halászat: következik a pásztorélet társadalmi- vagyis az állattenyésztés gazdasági formája, mely forma uralma szint' addig tart, míg azt a természeti viszonyok lehetővé teszik, vagyis mignem a társadalom megszorodása nem kényszeríti azt az addig csak legelőnek használt föld művelésére.

Oly földterületen, mely azonban soha sem lesz alkalmas földművelésre a föld nagy sótartalma miatt, mint Arábia sik földje: ott azon átmenet a földműveléshez nem következik be, s a társadalom megmarad a pásztorélet, a nomadismus fokozatán. Azért látjuk Arábia lakóit mind máig a pásztorélel társadalmi fokozatán.

Ezen társadalmi forma a család szélesebb kibővülését engedi

meg a nemzetségben, s lételt ad oly közhatalmi szervezetnek, melyet családállamnak nevezhetünk, melyben t. i. a nemzetiség feje a közhatalom viselője (patriarchalis monarchia).

Ezen közhatalmi szervezeti forma első fejlődési fokain ugyan szintén egyesítve van még, az emberi életcélok két nagy körét, a természeti és természetfeletti érdekeket fentartó kettős tekintély: a fejedelmi és főpapi hatalom egy személyben (az arab kalifatus, tibeti Láma) de később már szétválík, s egy családnak (nemzetség) örökös tisztévé lesz az egyik úgy, mint a másik (zsidók!).

A társadalmi szervezet ezen fejlődési foka, már nemcsak hogy nem korlátozza a tekintély és traditio hatását, de sőt még azok legnagyobb mérvű kifejlődését engedi meg. Innét látjuk a pásztornépeknél különösen a transcendentalis tekintély és traditiónak úgy a multban, mint napjainkban roppant befolyását s ez magyarázza meg, hogy páasztornépek a monotheismus képviselői és fentartói a multban.

És innét van, hogy minden civilisált kulturnép történelmének első százada azt a társadalmi szervezet ezen fokán mutatja. Ezen szervezet birja a fejlődés és haladás minden csiráit magában. midőn a tekintély és traditio befolyásának tért enged.

A társadalmi fejlődés ezen formája a mint már közhatalmi szervezet: állam első alakjának — a »családállam« — nyújt életet, szintugy fejleszti ki már azon társadalmi rendelkezéseket is, melyek az egyes viselkedését szemben a társadalommal és viszont megszabják, s a mely rendelkezések fentartása és érvényesítése képezi épen a közhatalmi szervezet társadalmi rendeltetését.

Ezen társadalmi rendelkezet a jog nevezetébe foglaljuk

A jog fejlődése, annak a társadalomhoz való viszonyából folyólag, párhuzamos a társadalom fejlődésével, s első fejlődési tünetei azonosak a társadalmi szervezet első képződési formáival.

A jog őskora azonos a társadalom őskorával.

Valamint a társadalmi szervezet keletkezése és első fejlődése, a természeti tényezők mint feltételnek szemmeltartása mellett, csak a tekintély és traditio alaptényezői által nyer megfejtést: szintugy nyer magyarázatot a jog első keletkezése és fej-

lődése a tekintély és traditio alaptényezőiből, szinte a természeti tényezők mint feltételnek folytonos figyelembevételével.

A jog alapját: a tekintély és traditio által fentartott társadalmi életcélok, — fejlődésének feltételét: a természeti, illetőleg gazdasági tényezők képezik.

Valamint a társadalmi céltudat keletkezése a természeti tényezőkkel megfejtést nem nyerhet, s a természeti tényezőket csak mint a fejlődés feltételeit ismervén fel, annak keletkezését csak a természeti tényezők felett álló nyilvánulásaiból magyarázhatjuk meg: szintugy a jog keletkezését is csak mint a természeti tényezők felett álló tekintély nyilvánulását, — a természeti (gazdasági) tényezőket pedig csak mint a fejlődés feltételeit nyújtó viszonyokat ismerjük fel!

Innét azon tapasztalat, hogy a legrégebb jogforrásokban mint természetfeletti tekintély parancsa, majd mint bírói ítélet, ebből származó szokás csak későn jelentkezik törvény formájában a jog, másrészt pedig, hogy a jogelvek mint bizonyos konkrét természeti, illetve gazdasági viszonyok kifejezői jelenkeznek s fejlődésük párhuzamosan mutatkozik a gazdasági állapotok fejlődésével.

V.

A midőn a társadalmi fizikai szükségleteinek kielégítésére már nem elegendő az állattenyésztés gazdasági formája: a bekövetkező szükség további haladásra, az eddig csak legelőképp használt földnek megművelésére kénytelen a társadalmat.

S midőn ezen gazdasági forma — a mennyiben ezt a talaj minősége ki nem zárja — bekövetkezett: a társadalmi szervezet is egy további formát vesz föl, s ez a társadalom területhez fűzött helyi szervezete = község.

Ezen társadalmi forma, a családi, a vérségi kötelékeknek területhez való fűzését s állandó viszonyát engedvén meg, a család és nemzetség körében kifejlett közteknitelynek is területhez fűzött állandóságot kölcsönözvén: megállapítója az első valódi közhatalmi szervezetnek és közteknitelynek, az első valódi államnak. S ezzel meg van vetve a társadalmi fejlődésnek és haladásnak garanciája.

Minden forma, minden szervezet t. i. a cél, a rendeltetés

elérésének alaki feltételeit, vagyis garanciáit hordja magában, azon garanciát, hogy a cél, idegen, kedvezőtlen befolyás ellenében megvédve, el fog éretni.

A szervezetet ily értelemben, mint garanciát: intézménynek nevezzük.

Az intézmény viszonya az egyénnel szemben az, hogy azon feltételeket — védelmet, biztonságot — nyújtja, a melyek megszerzésére az egyén nem képes.

Igy intézményt képez a család is, mint a nemfentartás céljának garanciáját.

És valamint a nemfentartás célja nem nélkülözheti az intézményben rejlő garanciát: ugy követelik szükségképen meg a társadalom főéletcéljai az intézményeket!

Nagyon természetes tünete az a társadalmi fejlődésnek, hogy a társadalmi életcélok, — a fejlődésnek általunk most tárgyalt fokozatához érve — a területhez fűződnek s ennek folytán az intézmények is, mint a területhez állandóan fűzöttek jelentkeznek.

S ugyanazon tünemény mutatkozik a társadalmi rendelvek: a jog terén is, — a jog is, mint a területhez állandóan fűzött, attól elválaszthatlan rendelv jelentkezik, — innét a területiség elvének uralma ugy a köz- mint magánjog terén. Ez képezi kulcsát a középkori kultur- és jogfejlődésnek. Azért látunk állammá emelkedett községeket, városokat (az olasz és német városok!), azért látjuk a társadalmi célokat garantírozó intézményeket a területhez fűzve: a közhatóságot, mint a terület urának privilegiumát, — a társadalmi osztályokat, mint a területhez fűzött rendeket, a céheket, mint az iparos tevékenység területhez fűzött intézményeit.

VI.

A mint a társadalom a természeti tényezők kényszere folytán a területhez állandó viszonyba jutva: a kulturai és gazdasági fejlődés első garanciáját, az állandóságot megnyerte, azonnal megkezdődik a társadalom folytonos haladásának processusa.

A mint a physikai szükségletek, a tápszerek és ruházat megszerzése, már nem képezi kizárólag a társadalmi tevékeny-

ség tárgyát, midőn a physikai lét fentartása, az előrehaladt s állandósúlt természeti viszonyok között már nem viseli magán a »létért való küzdelem« jellegét, legalább nem az összes társadalomra, annak összes rétegeire nézve: kezdődik a magasabb társadalmi célok élete is, az ezeknek befolyása mellett való társadalmi fejlődés.

A társadalmi szervezet kifejlődésének és állandósulásának első következményét képezi az, hogy a — már a családban az apa, anya és gyermekek gazdasági foglalatosságaiban észlelhető »munkafelosztás« elve, a területhez állandóan fűzött társadalomban is érvényesülvén, egyes gazdasági foglalkozások egyes családokon belül állandósúlnak s állandó társadalmi hivatássá fejlődnek, — a mi által a társadalom többi körei felszabadulván az azok által végzett munka alól, más és magasabb társadalmi célok szolgálatára nyernek időt és módot; — egy szóval megszületnek a társadalmi hivatásosztályok vagyis »a társadalom« szorosabb értelemben! A mint az életre fejlődött társadalmi életcélok megalkotják a társadalmat (szorosabb értelemben) vagyis a társadalom hivatási szervezetét: ezen hivatási szervezet minden külön társadalmi főéletcél számára intézményt fejleszt ki, azon életcél fentartása és megvédése végett.

Kifejlődik a hivatási szervezet rendje, azon mérvben, a mint az a társadalom keretén belől érvényre jut. Midőn a hivatási szervezet annyira fejlődik ki, hogy a társadalom közhatalmi szervezetében is kifejezésre jut, s annak rendje a társadalmi rendelvek, — a jog körébe emelkedik: előttünk áll a »rend« fogalma, vagyis közjogilag védett hivatási szervezet, mint állandó társadalmi intézmény.

Midőn a tekintély és traditio befolyása a hivatási szervezeten belül annyira kifejlődik, hogy a természeti fejlődést is megakasztva, azt stagnatio váltja fel: a társadalmi stagnatio formája keletkezik, vagyis a »kasztrendszer«, melyben t. i. a társadalmi szervezet formája megállapodik, a tekintély és traditio bizonyos formát megállapít, — s ezen forma keretén belül megy végbe a többi benső társadalmi fejlődés, az anyagi és szellemi közművelődés. Ennek a haladása t. i. legkevésbé sincs kizárva, sőt ellenkezőleg a szellemi tényezők, az

idealismus kifejlődésére egész az »asketizmus« végletéig (braminok) felette kedvező, — t. i. a szellemi — transcendentalis — érdekek ápolása szinte egy külön társadalmi szervezetnek »kasztnak« lévén tiszte, ez által a végletekig lesz az idealismus kifejthető. De szintugy nyujt alapot ezen szervezeti forma az ellenkező végletnek, t. i. a társadalom bizonyos része teljes elnyomásának, a rabszolgaságnak! Ezek legélénkebb képét nyujtja nekünk India kasztrendszer, melyben braminok — és páriák képezik a két végletet — valamint lényegileg az egész antik világ, különösen a kelet, melyben mindenütt megtaláljuk a nagy fény és nagy árny végleteit.

Tehát »rend« és »kasztnak« között óriási nagy különbség van, de mindannak dacára napjaink divatos felületessége rendszeren azonosítja azokat egymással.

Részünkről teljesen tévesztett felfogásnak kell jelezniünk a középkori rendi szervezet azon modern magyarázatát, mintha annak jellegét a közjognak magán jogkép való felfogása és gyakorlása képezné! Nem, ellenkezőleg, a középkor rendi szervezete, az egyén társadalmi állását vette körül közjogi biztosítékokkal; garanciát nyujtott az intézmények fentartása által, hogy az egyén társadalmi életcéljait, megvédve ellenséges külbefolyás ellen, betölthesse, valósíthassa! Tehát inkább lehet a magánjogok közjogi védelméről, a magánjog közjogi felfogásáról — beszélni.

Már előbb fejtegettük a tekintély és traditio alapvető szerepét a társadalom szervezetének fejlődésében. Itt vissza kell térnünk a már mondottakra.

A »munkafelosztás« elvének eredetét már a család körében érintve — ki kell emelnünk az annak megfelelő kiegészítést a munkaegyesítésben. Egyik a másik nélkül nem létezhet, s mindkettőnek methodikus előfeltételét a tekintély és traditio vezérszerepe képezi. Tekintély nélkül nem lehet munkafelosztás, s még kevésbbé létesülhet munkaegyesítés. A munkafelosztásnak a kibővült társadalomban való érvényesülése, bizonyos foglalkozásoknak bizonyos társadalmi tagokra, családokra való jutása, azon foglalkozásoknak hivatássá való fejlődése: csak a traditio tényezője által nyerhet megfajtást.

Kifejtettük fentebb, hogy a társadalom kifejlődésével a hiva-

tási szervezet rendje a közjogban is érvényesül, vagyis uralkodó hatalmi tényezővé lesz.

És itt van azon forduló pont jobbra vagy balra, mely végzetessé lesz a társadalmi fejlődésben.

Ha a tekintélyt és tradíciót fentartó, a közhatalmat kezelő társadalmi rétegek — hatalom- és uralomvágytól elkapatva, elnyomják a természeti tényezők (munkafelosztás és hivatás) egyensúlyozó befolyását: a társadalmi stagnatio formája áll be, vagyis az u. n. kasztrendszer, melynek genetikus fejlődését fentebb vázoltuk.

Ekkor a hivatási szervezet rendje (»rend«, »céh«) már nem a társadalmi fejlődés folytonosságát garantizáló intézmény többé, — hanem a társadalom fejlődését békákba verő társadalmi torzképlet!

S a hanyatló középkor, még inkább a renaissance társadalmában ezen tünettel találkozunk, a sirjából feléledt antik individualismus befolyása következtében. Innét ered a középkor társadalmi fejlődésének azon napjainkig uralkodott félreismerése, azon félszeg felfogás, a középkort a stagnatióval azonosítani, — holott az ellenkezőleg a rohamos társadalmi fejlődés kora!

De mint a »társadalmi stagnatio« genetikus kifejtésénél fentebb említettük, annak megkövesült külső formái nem zárják ki a belső fejlődést, de sőt annak végletekig (asketizmus) való haladását támogatják. Azért látjuk az európai társadalom fejlődésében is a renaissance és új korban a tekintélyt és tradíciót fentartó rétegek (fejedelmek és nemesség) hatalmát végletekig kifejlődni — egy bizonyos határig! a midőn a túlfeszített hur megpattan s az elnyomott természeti tényezők rögtön felszabadult elementaris hatalma elsöpör minden tekintélyt és minden tradíciót: ez az európai társadalom fejlődése egész a francia forradalomig!

A modern társadalom elveti a tekintélyt, elveti a tradíciót, s korlátlan tért enged a természeti tényezők fejlődésének.

És valóban a természeti tényezőknek alig sejtett méreteken mutakozó óriási haladását látjuk napjainkban, úgy, hogy ha az emberi természet és a társadalom valóban csak a természeti tényezők substratuma: a társadalom fejlődésében és elért jelen

helyzetében is óriási haladást kellene szükségképen tapasztalnunk.

De a társadalom mai helyzete kiáltó cáfolat ez ellen!

A természeti tényezők, illetőleg azokat a társadalom életében képviselő társadalmi alany: a tőke teljes korlátlan-ságában érvényesíti az elementaris hatalom romboló erejét.

A vonzás-taszítás és esés elementaris physikai törvényei: lettek napjaink társadalmának hatalmaivá!

S az elementaris erők ezen vad harcában nincs más törvény, mint a természet azon törvénye, hogy minden hatás visszahatást von maga után.

A tőke elementaris ereje életre keltette a másik társadalmi alanyt, a munkát, s ugyanazon vad elementaris harcra szervezi azt a socialismus és communismus.

Az egyik véglet felidézte a másikat.

És ha csak természeti tényezők substratuma a társadalom, illetve ha annak alaptörvénye valóban »a küzdelem a létért« — mint a modern »sociologia« tanítja: akkor ezen összes kulturánkat, az emberiség legdrágább javait a megsemmisülés örvényébe sodró harc, teljesen jogosult és helyes! — tehát az európai társadalom kulturfejlődésének vége: a megsemmisülés!

De valamint nem áll az, hogy a társadalom élete csak a természeti tényezők substratuma, s azon felfogás a társadalom valódi természetével teljesen ellenkező: úgy azon természetellenes ellentét és harc tőke és munka között is teljesen ellenkezik a társadalom valódi természetével.

Tőke és munka, mint a természeti tényezők társadalmi formái (alanyai), a társadalmi szervezet rendjében csak mint fejlődési feltételek szerepelvén: a tekintély és traditio által fentartott társadalmi életcéloknak vannak alárendelve.

Mint ilyenek csak azon kereten belül érvényesülhetnek, melyet a társadalmi életcélok megszabnak.

Fentebb kifejtettük volt, hogy a társadalmi életcélok fentartására az intézmények szolgálnak, mint a társadalom hivatási szervezetének formái.

Minek megfelelőleg tehát nem küzdelem és harc, hanem a társadalmi életcéloknak az intézmények hivatás

szervezetében egyesített előmozdítása képezi a tőke és munka rendeltetését!

Hogy a fejlődést garantizáló intézmények nélkül nincs haladás, azt napjaink fejleményei ékesszólóan hirdetik.

A forradalmak elsöpörték a — már való szellemüktől rég megvált s azért nem életképes intézményeket, s mindannyi helyébe csak egy intézmény lépett: a modern állam.

A legújabb fejlemények kényszerítő hatalma elodázhatlan feladatkép állítottak azon problémát a modern állam elé: képes-e betölteni azon szerepet, melyre az intézmények hivatják a szervezett társadalomban?...

Az európai kontinens legszilárdabb állama, a porosz állam s illetőleg a német birodalom: megkíséríti napjainkban ezen problémára igennel válaszolni.

Megkíséríti pedig azért, mert a porosz államtestben még megmaradtak a tekintély és traditio azon életerei, melyeket a francia forradalom egy csapással átvágott.

Ezen kísérlet neve a tudományban »állami socialismus«!

De már az első kísérletek megmutatták, s a világhírű »császári üzenet« is dokumentálta: hogy a társadalomnak az intézmények (testületek) hivatási szervezeteibe való foglalása nélkül: még az első lépéssel sem mehetni előre, úgy hogy az u. n. »állami socialismus« már jóformán meghaladott álláspontnak tekinthető.

Hogy az első iniciativa, az első impulsus megadása az államot, mint a napjainkban egyedül fenálló társadalmi intézményt terheli: ez nem lehet vita tárgya.

VII.

A társadalmi szervezet keletkezésének és első fejlődésének fejtegetésekor fentebb megállapítottuk a tekintély és traditio alapvető szerepét és állását a társadalomban. Megállapítottuk volt, hogy valamint az emberi természet, úgy a társadalom keletkezése és fejlődése sem érhető meg a tekintély és traditio nélkül.

Eddigi fejtegetéseinkből kitűnt már, hogy a társadalom fejlődésével a tekintély állása is folytonos haladó mozgásban van, — s a társadalmi szervezet kibővülésével, bővül a tekintély köre is.

Midőn a fent kifejtett fejlődési fokozatokat, u. m. család és nemzetség, község és rend — már magában foglaló társadalmi szervezet a traditio fonalán egy közös tekintély vezetése alatt, egy nagy közös társadalmi életcél fentartásának tudata által, egy magasabb életközösségbe foglaltatik össze: a társadalom közhatalmi szervezete, állam keletkezik. Azon közhatalmi szervezetben élő társadalmat pedig nemzetnek nevezük. Úgy hogy a nemzet fogalmát: az államalkotásra emelkedett társadalom képezi.

A társadalom fejlődésére kiválóan alkalmazhatók a német költő szavai: »Es wächst der Mensch mit seinen Zwecken.« A magasabb célok kifejlődött tudata vezérli mint az egyént, úgy a társadalmat is a haladás pályájára, fejleszti a társadalmat azon magasabb életközösségbe, melyet állam nevezet alatt ismerünk. Hogy mikor és mikép keletkezik az állam? a régi »észjogi« felfogás értelmében téve fel a kérdést — arra feleletet adni teljesen meddő dolog; mert oly értelemben, mint az »észjogi« felfogás tanította: az állam soha se keletkezik, erre az ember és társadalom organikus természetéből kiindulólág felelet se adható. Valamint absztrakt »ember«, úgy absztrakt »állam« sem létezik — hanem mindkettő a konkrét társadalom életének gyümölcse.

Azon kérdésre, hogy mikor keletkezett az állam? ép oly kevésbé adható felelet: mint hogy mikor keletkezett az ember, mikor keletkezett a társadalom. Ezt az eddigi historikus kutatások nem emelheték ki azon homályból, mely azt borítja.

Mi felfogásunk szerint a kérdést teljesen meddőnek tartjuk. Az állam egykoru az ember, a társadalom keletkezésével.

Valamint az embert az anthropologia, úgy a családot is a társadalomtudomány »mikrokosmos«-nak ismeri fel.

Az első család egyuttal cellája az első államnak is.

Azért a közhatalmi szervezet történeti formái magukon viselik a társadalmi szervezet fejlődési formáit. A történelem szintűgy család- és nemzetség-államot, mint község- és rendi államot mutat.

A legújabb állami fejlődés egy, a történelmi fejlődés fonalát a francia forradalom óta elvesztett, absztrakt fikciókra (népfenség!) épített államszervezetet, egy ideokrátiát mutat, mint átmeneti formát a szabad társadalom-államhoz,

miután t. i. a középkor szabad társadalom-állama a renaissance szelleme által az új korban abszolút kaszt-állammá lett volt.

A modern társadalom- és államelméletnek lényege abban áll, hogy elvetve a tekintély és traditio elveit: az emberi akaratot veszik alapjául egy szerződési fikciónak — innét erednek a »népakarat«, »állami akarat« stb. modern fikciói.

Pedig olyannyira szembetűnő tapasztalati tény az, hogy a tekintély mindig azon központ, mely köré a társadalmi fejlődés jegecül, s hogy a traditio vezérfonalának elejtése után teljesen érthetatlenné lesz a társadalom fejlődése.

Egy szélesebb társadalmi szervezetből kiemelkedik egy, szellemi s vagyoni tulajdonságaira nézve kiváló egyén mint tekintély, mint köztekintély, — hatalmas egyénisége maga köré gyűjti a társadalmi szervezet főelemeit: s megalakul a közhatalmi szervezet az állam, mint azon intézmény, mely a fejlődés biztonságának garanciáit van hivatva nyújtani, szemben egyesek, vagy társadalmi körök, vagy más közhatalmi szervezetek, esetleg akadályozó vagy ellenséges viselkedésével.

Az állami szervezet lényege tehát — vagy modern kifejezés mellett »az állam célja« — intézményes garanciáit a fejlődésnek nyújtani, szemben minden ellenkező befolyással.

Ezen intézményes garanciák: bizonyos elvek, s azokat a társadalom életében valósító bizonyos szervezetek, az intézmények által nyújtatnak.

A társadalmi rendelvek, a jog keletkezéséről és fejlődéséről már fentebb szözlöttünk, itt csak azt teszszük hozzá, hogy a közhatalmi szervezet hivatását képezi épen a társadalmi rendelveknek érvényesítése.

A jogelvek ezen érvényesítése hármas fokozatban nyilvánul, u. m.: a jogelvek közkötelező formában való nyilvánítása: törvényhozás, — azoknak megsértésük alkalmából való érvényesítése: igazságszolgáltatás, s végre a konkrét életviszonyokra való alkalmazása: közigazgatás.

De sokkal intensivebb a közhatalmi szervezet ezen hatása a szervezeti, az intézményes eszközök által.

Szözlöttünk már fentebb az intézmények keletkezéséről és fejlődéséről, láttuk, hogy azokat a fejlődő társadalmi élet-

célok alkotják meg a természetes, háborítatlan fejlődési folyamatban.

És itt ismét vissza kell térnünk a már fentebb érintett végzetes fordulóra, mely e téren is megszabja az egész államélet jövő fejlődését — s ezen fordulópont: az intézmények állása a közhatalmi szervezetben!

Ha a társadalom hivatási szervezetei a »rendek« megőrzik eredeti szellemüket — mint »hivatási szervezetek«, és nem lesznek uralkodó kasztokká, — megmaradnak mint a fejlődés garanciáit nyújtó intézmények: akkor az egész államélet a folytonosság, a meg nem szakított egészséges fejlődés képét nyújtja, s a társadalom betöltheti hivatását a közhatalmi szervezeten belül, érvényesülhet az államéletben.

Ez azon önkormányzat — selfgovernment — melyet csak Anglia őrzött meg, s melyet a kontinens államai eredménytelenül igyekeznek utánózni; mert kiveszett társadalmukból a tekintély és traditio azon tisztelete, a melynek kultusa oly bámulandó erénye, mind mai napig, Anglia társadalmának.

Csak oly nép, mely oly hő tisztelettel ragaszkodik az ősök hagyományaihoz — mint Anglia népe — őrizheti meg az egészséges államfejlődés azon nélkülözhetlen garanciáját: az önkormányzatot!

VIII.

A társadalmi fejlődés végét, haladó körforgásban ugyanaz képezi, mit a társadalom első fejlődési fokán láttunk: az ember, a tisztán emberi. Kezdet és vég találkoznak a társadalom fejlődésében, megfelelőleg az *organismus* természetének.

De bár az emberi az alapvető is — mindazonáltal a társadalmi fejlődésben a legkésőbbben érvényre jutó, a társadalmi szervezetben legkésőbb nyilvánuló.

Ennek oka, mert a tiszta emberi, az emberiség fogalma csak későn tör magának utat a tekintély és traditio karjain.

És mi sem igazolja fényesebben a tekintély és a traditio alapvető szerepét a társadalom fejlődésében, mint a társadalomtudomány legmagasabb fogalmának: az emberiségnek keletkezése, fejlődése és uralomra jutása.

Mi az »emberi«, mi az »emberiség«? miben fekszik annak lényege?

Az »emberi« az »emberiség« fogalmának, az emberi élet-célok, az emberiség életcéljának, rendeltetésének megismerésével keletkezik.

És ha visszatekintünk a mult idők homályába: látjuk a zsidó népet, mint az egyetlent, mely az »emberi«-nek eszméjét, a tekintély és traditio vezetőkarjain — megőrizte.

Az egész antik világban csak egyes legnagyobb szellemek bírtak annak sejtelmével, mert általában nélkülözvén a tekintély vezetését, elvesztvén a traditio fonalát: csak a skepsis nyugalmat nem nyújtó állapotában fetrengtek a szellemek, míg a tömeg a tisztán állatinak élt.

Érezték ugyan az ókor nagy szellemei is a tekintély hiányát, így legismertebb Plato, az antik világ ezen legnagyobb szellemének azon sóhajtása: »egy istennek kell lejönni az égből, mely megismertesse az igazságot az emberekkel!...«

De a zsidó nép sem bírt az emberiség fogalmával, az is csak egy szűk körű, a monotheismus vezéreszméje alatt szervezett társadalmat: a »választott nép« társadalmi eszméjét ismerte.

Az emberinek a zsidó nép által megőrzött igéje csak akkor lett testté, az emberiség élő testévé: midőn a Világ Megváltója megtanítá az embereket arra, hogy mindnyájan egy Atyának — a zsidó nép csak Ur-at ismert — vagyunk gyermekei, s ennél fogva egy és ugyanazon közös rendeltetést, ebből folyó közös kötelemeket — »felebaráti szeretet« — vagyunk hivatva betölteni.

És ezen közös rendeltetés tudata az, mely megszüli az emberiség eszméjét. A hol és meddig a közös rendeltetés és az ebből folyó közös kötelemek »felebaráti szeretet« tudata meg van, ott és addig van meg és terjed az emberiség eszméje is.

De a mint az ember és társadalom, jelen dolgozatunk elején kifejtett, kettős természetéből következik: a társadalomnak a fent mutatott eszményi alapon való fejlődése is, a természeti tényezőkhöz mint feltételhez van fűzve.

Csak midőn a társadalom természeti fejlődése annyira ha-

ladt már elő, hogy az ember többé nem a természet rabja, hanem ellenkezőleg a természeti erők állanak az ember életcéljainak szolgálatában: lehetséges az, hogy a társadalom fejlődése a tisztán emberi irányban, az emberiség eszményi egysége felé haladjon.

És napjaink, az utolsó évtizedek materialistikus iránya, az ezen áramlat által létesített óriási haladás az anyagi, különösen pedig formalmi tényezőkben: bámulatos példája annak, mikép szolgál minden — bár akaratlanul sőt küzdve az ellen — a nagy eszményi rendeltetés valósításának!

A nagy anti-idealistikus reakció, melyet napjainkban lefolyni látunk: az ideális célok valósításának leghatalmasabb feltételeit szolgáltatta. Az óriási mértékben kifejtett formalmi tényezők, világrészeket hoztak közvetlen érintkezésbe. A közlekedés ércerei a gőz és villany fegyvereivel, első tekintetre csak az anyagi érdekek eszközei: az emberinek, az emberiség eszményiségének valósításához, évezredeknek dacolt válaszfalakat, az emberiség ezernyi nemzedékeit rabságban tartott bástyáit a tudatlanságnak — bontják le!

A fejlődés a megkezdett pályán most még beláthatlan — elektrotechnika!

Az idők teljét érzem közeledni, a melyben ismeretlen az »ellenség« fogalma: úgy mint ismeretlen ma a római »barbarus« és »hostis« is. Azon időt, melyben az emberi társadalom nagy alanyai, a közhatalmi szervezetekben élő nemzetek, már nem mint »ellenség« állnak, szuronyok millióival és emberölő gépekkel felfegyverkezve egymással szemben (mint még ma!) hanem mint az egységes emberi társadalomnak, — bár különböző nemzeti sajátágaiknál fogva más és más módon és eszközökkel — ugyanazon közös nagy célra, békés egyetértésben egymás mellett harmonikus kiegészítésben működő alanyai!

Valamint rendíthetlen hitem, hogy az emberi társadalom nem pusztá természeti fejlődés substratuma, de másrészt pusztá »contrat social« által csinált ideologikus abstractio sem: úgy szilárd meggyőződés, hogy az emberiség társadalmi egysége is, — sem pusztá természeti fejlődés, sem pusztá abstraktio gyümölcse; — hanem organikus kölcsönösségtől áthatott szervezete az, a tekintély és traditio alaptényezői által fentartott e-

berirendeltetés tudatának — »emberi céltudat«-nak — s a kifejlődött, az emberi szellem (célok) szolgálata b a j u t o t t t e r m é s z e t i t é n y e z ő k n e k.

Vagyis végleg: a társadalom az emberiség természeti szervezete a közös életcélok valószínűsítésére, — a mivel eljutottunk ismét kiindulási pontunkhoz, visszajöttünk a társadalmi organizmus genetikus kifejtése által oda, a honnét kiindultunk, a mint azt egy organizmus tárgyalásának módszere mellőzhetlenül megkívánja.

Bars-Szentkereszten.

Dr. Kiss Mihály.